

Elden – den går snabbt över!

Det finns bara en väl dokumenterad kättarprocess från svensk medeltid och den gäller Botolf som i sin genstörtighet når bibliska dimensioner, skriver Olav Wiström i sin första artikel om medeltida gestalter.

Europeisk historieskrivning är medeltiden en lång epok som sträcker sig från tiden för det västromerska rikets fall 476 till slutet av 1400-talet.

Människor i medeltid

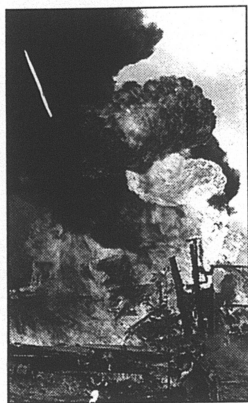
I svensk historia brukar periodens tidsomfång beräknas snävare, från cirka 1000 till 1520-talet med Gustav Vasas troninträde som slutpunkt 1523. Detta om man utgår från politiska kriterier. Talar vi om Sveriges kulturella utveckling börjar medeltiden med kristendomens införande – en tämligen seg process efter Ansgar – och slutar med reformationens genomförande. Också det ett utdraget skeende efter riksdagen i Västerås 1527.

Ett problem med vår svenska medeltid är att det finns så få aktstycken och urkunder bevarade som kan säga oss något om gemene mans liv och tänkesätt. Helt tomhänta är vi emellertid inte. I denna första artikel om särpräglade människor och levnadsöden under medeltiden har jag valt den synnerligen bångstrilige och envisse bonden Botolf från Gottröra i Uppland.

Det finns bara en väl dokumenterad kättarprocess från svensk medeltid, närmare bestämt från början av 1300-talet, och den gäller "djävulens lem" Botolf som i sin genstörtighet närmast når bibliska dimensioner.

Nattvarden

Att även en Botolf skulle begå nattvarden vore nog säkrast – mest till fromma för den samhällliga gemenskapens fredliga lullande gång får vi förmoda. Sedvänja är sedvänja. Akta dig för Gud, Botolf! Han ser dig och dina tankar, avvik inte nu från den rätta vägen som kyrkan förestyrt oss, ropar grannarna. Ja, kyrkan hade ju även under söckendagarna total uppsikt över allmoget.

Det går över. Bonden Botolf, som tänkt efter eget huvud, slängs i fångelset där han utsätts för otaliga omvändelseförsök. Men Botolf är orubblig. Bålet? "Den elden går snabbt över."

Botolf höll sig emellertid med en teologisk privatvetenskap, och den yppade han med hög röst på både kyrkbacke, åker och äng. Skulle Kristi sanna lekamen och

hans blod ha förvandlats till det blod och det vin som bestods kyrkbesökarna framme vid altaret? Kunde det verkligen stämma? Och ända här uppe i vårt land också! Nja... jag är skeptisk. Allvarligt detta. Ärkebiskopen Nils Allesson ålade honom botgöring (penitens) under sju år, Botolf hummade sitt bifall, och saken rann så sakta ut i lerjorden. Trodde man. Ty när sju år gått och Botolf på nytt skulle begå nattvarden frågade kyrkherden: Nå, Botolf... är hostian "Kristi sanna lekamen"?

Inte äta Kristus
Då svarade Botolf att om den vore det "så skulle prästen ensam för länge sedan ha ätit upp denna" (cit ut ur kyrkans dom över Botolf). Nej, man skall inte äta en annan människas kropp och inte heller dricka en annan människas blod, säger Botolf som inte hade ett kanibalistiskt sinne.

Han tillfogar: "Om någon skulle äta en annan människas kropp, så skulle den människan hämnas, om hon kunde. Hur mycket mer skulle inte Gud hämnas, när han fått möjlighet

till det?"

Nu kallas Botolf till den nye ärkebiskopen Nils Kettilsson; men han uteblir. Senare samma år, 1310, förrättar ärkebiskopen visitation i grannsocknen Närtuna. Även "denne satan, nämligen sagde Botolf" råkar befinna sig där, och nu skall han få svara för sig. Botolf! Har du sagt allt detta? "Jag sade det, och jag förnekar inte att jag sade det." Påminner om Kristus framför Pilatus.

Stor kommission tillsätts, sockenbor inkallas som vittnen. Broder Israel, prior i Sigtuna, och herr Johannes, kanik i Uppsala, leder förhandlingarna. Jodå, allt som tillvittas Botolf har han tagit "i sin syndiga och hädiska mun".

Bonden Botolf, som tänkt efter eget huvud, slängs i fångelset där han utsätts för otaliga omvändelseförsök. Förgäves. Men bålet, Botolf, tänk på bålet, väser prästerna. Nej Botolf är orubblig. Bålet? "Den elden går snabbt över."

Kättaren överlämnas till den världsliga rättvisan, upp på vedkassen stiger Botolf, arg in i döden. Mitt anspråkslösa förslag är att Gottröra ställer honom staty till byn och glömmmer bort flygplanshavet för en stund.

OLAV WISTRÖM

Christine Brückner – grönare än Grass?

Günther Grass, som nyligen sågats för sin mastodontroman Ein weites Feld, har en i Sverige okänd konkurrent i Christine Brückner. Hennes litterära gärning tecknas av Carl Martin Roos.

Günther Grass nyutkomna Ein weites Feld, en 20-sidig roman om den tyska återföreningen har först haussats upp och sedan skällts ut som i det närmaste oläslig. Men det finns kanske grönare gräs. Grass medtävlarska på tyska försäljningslistor, Christine Brückner, som är en kulturinstitution i Tyskland, skriver läsartillvänt och lättsmält om motsvarande ämnen. Kanske ett alternativ för Grass-läsare?

Prästdotter

Christine Brückner, prästdotter från trakten av Kassel, fick efter försök i flera olika yrken ett ordentligt genomslag för sin första roman, Ehe die Spuren verwehen, 1954. Hon vann en stor romanpristävling och i det dåvarande västtyska litteratur-etablissemanget sågs det med förvåning att vinnaren var en kvinna. Förvåningen tog sig utryck i en del mästrende recensioner. Ända såldes boken i miljonupplagor och översattes till flera språk, däribland svenska.

Romanen börjar med en trafikolycka. En bankdirektör, Gravenstein, kör på en kvinna i trettiårsåldern som omkommer vid kollisionen. Gravenstein kan inte göras juridiskt ansvarig

för olyckan men hans skuld-känslor omvandlas till nyfikenhet på den avlidna, Gabriele Feldcamp.

Gravenstein börjar en jakt efter den tid som flytt. Gabrieles livshistoria som säkert brå dag av författarinns avslöjas bitvis och kalejdoskopiskt. Slutligen kommer det fram att Gabriele inte vågar gifta sig och få barn med tanke på sin mors sinnessjukdom. Flera män passerar revy, en skrivande amerikan och en ung intellektuell, Reinhold, som möter sin död på slagfältet.

Bokens gradvisa avslöjanden skapar en intensiv spänning men gåtan Gabriele blir egentligen aldrig löst. Hur djupa relationer hade hon till männen i sitt liv, hur bestämmande var moderns sjukdom för hennes levnadslopp, berodde olyckan på tankspriddhet eller var den ett kalkylerat självmord? Läsaren lämnas att fundera vidare. Vist handlar romanen på ett djupare plan om uppgrörelsen med Hitlerepoken, om skuld och om att våga leva vidare.

Tysk idealism

Det mest gripande i romanen är soldaten Reinholds brev från fronten till Gabriele, präglade av tysk idealism och kryddade med Hölderlincitat. Brevet – Brückner är själv en stor brevskrivare – ger ett starkt intryck av autenticitet, hur en förtvivlad människa brottas med de existentiella frågorna i krigets slagskugga. Det intressanta är att några rader i dessa brev, ryckta ur sin kontext, missupfattades som ett rättfärdigande av "Hitlers krig". Efter läsarkritik censurerades en del av bre-

ven bort i några femtiotalupplagor av boken. Nu är de gudskelov tillbaka.

Christine Brückner var under de närmaste åren efter debuten mycket produktiv utan att nå några riktigt stora framgångar. I hennes rika och varierade produktion under denna tid vill jag peka på Ein Frühling im Tessin, 1960, och Letzes Jahr auf Ischia, 1964, bägge omtryckta 1979 tillsammans med Die Zeit danach, 1961.

Våren i Tessin är en roman som uppfyller kraven på tiden, lokalens och handlingens enhet. Följdriktigt har den satts upp som TV-pjäas – en underhållande komedi med erotiska förvecklingar. Sista året på Ischia handlar om ett filmteam som splittras och blir föremål för ortsbefolkningens hämndaktioner. På beskrivningen låter det som en kornings av Zorba och Peder Sjögrens Svarta palmkronor.

Trilogi

Ett nytt genombrott hos den stora publiken innebar Poenichen-trilogin, Jauche und Levkojen, 1975, Nierendwo ist Poenichen, 1977, och Die Quints, 1985. Trilogin är Brückners bidrag till den strida strömmen av tysk litteratur kring förlusten av tysk hembygd till DDR och Polen, jämför till exempel Günther Grass böcker om Danzig och Siegfried Lenz, So zärtlich war Suleyken.

Poenichen-trilogin omfattar både andra världskriget och efterkrigstiden långt in på åttiotalet och är på så sätt en mäktig satsning.

Böckerna handlar om en adelsfamilj, von Quindt, på ett gods i Pommern, Poenichen.

Familjen splittras genom kriget. Hjältinnan Maximiliane flyr under svåra förhållanden till väst med sina fyra och snart fem barn.

Barnen möter växlande öden i det tyska efterkrigssamhället, vars avarter och glädjeämnen skildras ingående. Särskilt i den första boken finns – såväl i titeln som i berättelsen – en anknytning till samme Theodor Fontane som har fått låna titeln till Grass nya roman. På författarinns egen förtjusning över Poenichen-trilogin går det inte att ta fel. Hennes inlevelse i gestalterna är dokumenterad. Första boken har också filmats med framgång.

Brückners ideologi är att komma läsaren till mötes och inte bjuda på språkexperiment eller provokationer. Detta är naturligtvis respektabelt. Men Poenichen-trilogin går så långt i läsbarhet att det litterära värdet försvinner. Berättelsen mal fram i en aldrig sinande ström av händelser, triviala, tragiska, komiska, alla lika konstlöst, tonlöst och kortfattat berättade av samma stenkäcka allvetande berättare, alltid lika imponerad av huvudpersonernas adlighet.

Christine Brückner, annars en ypperlig och skarpsynt beskrivare, låter miljöskildringen gå förlorad i en dynga av detaljer och trivialiteter.

Böckerna har sålts i enorma upplagor. Detta måste främst bero på att tyska läsare känner igen sig i händelser och beskrivningar i Poenichen-trilogin och får hjälp att bearbeta sina ofta svåra minnen från krigsåren och åren därefter.

Denna aspekt har på ett förenamligt sätt belysts av Margaritha Jacobeus i avhandlingen

Zum lesen empfohlen, A&W Stockholm 1995. Avhandlingens syfte är att ta reda på varför Poenichen-trilogin blev en sådan succé i Tyskland. Jacobeus menar att trilogin möjliggör en försoning med det förlutna – utan att läsaren behöver skämmas. Vidare måste Brückner genom att välja en särskilt enkel berättarteknik ha vunnit nya läsare bland dem som annars föredrar serietidningar och enkla TV-serier.

Den som söker litterärt konstnärlighet och djupare analys av livets och historiens frågor har inget att hämta i Poenichen-trilogin. Den behöver därför enligt min mening inte översättas till svenska.

Två böcker

I Brückners senare produktion fastnar man för två böcker. Den charmiga anteckningsboken Mein schwarzes Sofa, 1981, finns inte på svenska. Den innehåller bland annat personliga reflexioner om det mesta, från kristna högtider till matlagning. Wenn Du geredet hättest, Desdemona, 1983 är översatt till svenska. Här finns fler än ett historiskt bemärkt tal av Gudrun Ensslin. Många av monologerna har uppförts på tyska scener.

Romanen Früher oder später, 1994, är Brückners motsvarighet till Grass roman om den tyska återföreningen. Den hör inte till Brückners större verk men ger en sympatisk och verklighetstnärlig skildring av en ung kvinna från öst-sidan som slår sig ned i väst.

CARL MARTIN ROOS